

СОЯ ОҚСИЛИ КОНЦЕНТРАТИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

**Мирортиқова М.Б., Жўраев Ж.Б., доц. Ахаров У.Б.
(Тошкент кимё-технология институти)**

Сифатли озиқа ва озиқ- овқат оқсилини, манбани топиш йўлида олимлар азал-азалларидан фақатгина табиий соя уруғлардан овқатланиб келаётган ёввойи хайвонларни хаётини, уларни овқатланиши ва ривожланишини синчилаб ўрганиб келганлар. Энг қизиғи шундаки, улар уз хаётлари учун ягона, хар йили қайтадан ўсиб чиқадиган ўтлардан фойдаланадилар, у аммо хеч қандай алмашмайдиган аминокислоталар, ёғ кислоталари ёки витаминларга муҳтожлик сезмайдилар.

Буларнинг барчаси мана шу гиёхларда-ю, ёввойи хайвонлар истеъмол қилаётган соя уруғларда тирик организмни яхши ривожланиши учун керак моддаларни барчаси маҳлиё. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, ўтларнинг таркибидаги оқсил моддаларни синтез тезлиги бир-бирларидан фарқ қиласада, ана шу оқсиллар таркибидаги алмашмайдиган аминокислоталар микдори барча ёввойи ўтларда бир-бирига яқин экан.

Ўтли соя уруғларни вегетатив массасидаги оқсилардаги алмашмайдиган аминокислоталарни микдори (100 г оқсил таркибида г хисобида)

Аминокислоталар	ўтли соя уруғлар
Вален	5,9 - 6,9
Изолейцин	4,5 - 5,5
Лейцин	8,8 - 10,2
Лизин	5,6 - 7,3
Метионин	1,6 - 2,6
Треонин	4,7 - 5,3
Триптофан	1,2 - 2,3

Илмий тажрибалар, барча хилма - хил ўтлар орасида дуккакли соя уруғларни яшил озиқа қисми, ўзларини биологик хусусиятлари бўйича бошқалардан устун туришлигини кўрсатди (80-90%). Бу соя уруғларни яшил қисмида хам оқсил микдори бошқаларга нисбатан кўпроқ (15-25% қуруқ модда хисобидан). Статистик маълумотларга кўра, дунёда оқсил танқислиги йилига деярли 15 -18 млн. тоннани ташкил этади. Бу билан боғлиқ бўлган қўйидаги маълумотлар сизларни бефарқ қолдирмайди деб уйлаймиз:

Дунё бўйича 900 млн. дан ортиқ киши оқсилга муҳтож, шундан 250 млн. дан ортикрофи 5 ёшгача бўлган болалардир. 55 млн. дан ортиқ киши очликдан вафот этади, улардан 43 млн дан ортикрофи ёш болалардир. 1 суткада ўртacha 11000 ёш бола хаётдан кўз юмади. Абатта, келтирилган жумлалар хар бир инсонни ларзага солмай қўймайди.

Оқсил муаммосини хал килиш учун дастлабки уринишлар эру-хотин Тайсонларнинг ачитқилар ва бактерияларни ўстириш учун парафиндан фойдаланишни таклиф этишгандан бошланган эди. Т.А.Тайсон ачитқиларнинг парафиндан оксидланиш жараёнининг айrim оралиқ маҳсулотлари ва В₁ витаминини синтез қилишини исботлаб берди. Бу дастлабки уринишлар эди, албатта. Шундан кейин С.И.Кузнецова, Б.И.Исоченко, Л.Д.Штурим, Г.Н.Могилевский ва бошқа шу каби олимларнинг изланишлари, назарий ва амалий тажрибалари кўпгина микроорганизмлар углеводородларни оксидлай олиши мумкинлигини рад этиб бўлmas даражада исботлади.

Бу тадқиқотлар инсоният айниқса, олдида оқсил танқислиги ўткир муаммо бўлиб турган бир пайтда катта эътиборни жалб этади.

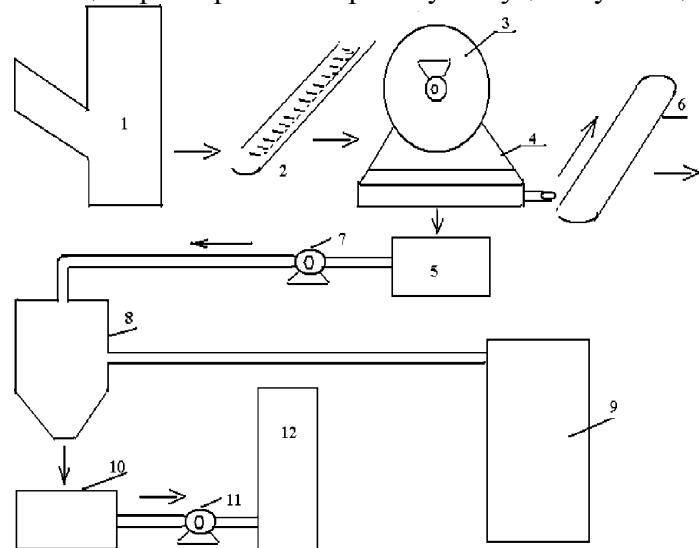
Европа мамлакатлари жаҳоннинг бир қатор ривожланган мамлакатларида хам хар - хил усуллардан фойдаланиб оқсил олиш, шу тариқа муаммоларини ечиш учун илмий изланишлар олиб борилди.

Охирги 20-30 йилда, айниқса микроб оқсилини олиш технологияси ривожланиб кетди. Инсоният учун ўта зарур бўлган бу маҳсулотни ишлаб чиқариш билан бир қаторда ундан унумли ва оқилона фойдаланиш йўллари амалга оширилмоқда. Оқсил ишлаб чиқаришда хар

хил чиқиндиларидан (зардоб, гүшт қолдиқлари) ва парафиндан фойдаланиш мүмкінлиги исботланған. Хозирғи пайтда бунинг учун метан ва метанолдан фойдаланиш мүмкінлиги хам күрсатыб ўтилған.

Саноатда ишлаб чиқарыладын оқсил препаратлари уч көтөрүлгөнде бөлінады. Биринчи категория кам миқдорда оқсил сақловчы - (20-25% гача) препаратлар. Иккінчи категория юқори миқдорда оқсил сақловчы оқсил концентратлари (60-70%), ва ниҳоят учинчі - 80% дан күпроқ оқсил сақловчы оқсил изолятлари. Оқсил фракцияларини ажратып олиш ва тозалаш уларни сақлаш мүддатини узайтиришга олиб келади. Бунга сабаб препараттаркибіда бўлган, енгил оксидланувчи хужайра компонентларининг олиб ташланғанлыгидир. Бу күпроқ липидларга таалтуқлидир. Маълумки, оқсил билан липидларнинг ўзаро таъсири лизин билан метиониннинг парчаланишига олиб келади, бу эса оқсилнинг озуқалик хусусиятини пасайтиради. Бундан ташқари липидларнинг оксидланиши озуқа маҳсулотга ўхшамаган ранг беради. Озуқа учун тайёрланған оқсил инсон саломатлиги учун заарли бўлган бирикмалардан озод бўлиши керак.

Оқсил моддаси кўп соя уруғларни вегетатив массасидан озуқа учун оқсил концентрати олиш технологияси асосида оқсил моддаси кўп тутган соя уруғлардан оқсил моддасини ажратиш ва ундан оқсил концентратларини тайёрлаш ўта муҳим бўлиб ҳисобланади (1-расм).

1-расм. Соя ўсимликларни вегетатив массасидан оқсил концентрати олиш технологиясининг схематик қўриниши

1-яшил масса қабул қилиши жойи; 2-яшил массаны майдалашига узатиб берувчи ускуна (транспортер); 3-майдалагич; 4-ўсимлик шарбатини чиқарувчи пресс; 5-шарбат йигиладиган идии; 6-хом ўсимликни чиқариб ташловчи ускуна (транспортер); 7-шарбатни ферментерга узатувчи насос; 8-ферментер коагулатор; 9-ферментланған шарбатни йигувчи идии; 10- коагулятни йигувчи идии; 11-коагулятни узатувчи насос; 12-коагулятни йигувчи идии;

Ушбу юқоридаги кетма-кетлик технология асосида оқсил концентратини олиш технологияси асосида керакли саноат миқёсида оқсил моддаларини соя уруғлардан ажратып олиш иқтисодий самарадорликка эга бўлиб ушбу оқсил моддаларни ишлаб чиқиши ва саноат миқёсида кўпайтириш иқтисодий самарадор бўлиб ушбу технология долзарб бўлиб ҳисобланади.

Соя уруғи оқсилларини ушбу юқоридаги технологиялар асосида ажратып олиш ўзига хос қийинчилик ва қаттиқ эътиборни талаб этади. Сабаби ажратып олинган оқсил концентрати керакли талаблар ГОСТ кўрсаткичлари асосида сақланмаса ушбу оқсилларни сифати тезда ўзгариб кетади. Ушбу юқоридаги технология асосида оқсил моддасини соя уруғлардан оқсил концентрати сифатида ажратып олиш кетма-кетликларни ташкил этади.

Энг муҳим технологиялардан бири соя донидан оқсил концентратларини ажратып олиш ва уни оқсил кам бўлган озиқ-овқат маҳсулотларига қўшиш орқали, ушбу маҳсулотларни қимматлилик даражасини ошириш муҳим кўрсаткичлардан бири бўлиб келмоқда.